

פרשת ויגש

תפילה - בירור המהשבות

"וַיֵּצֵא הָאֱלֹהִים מֵאֵתֵי נְאֻמָּו אֶת טֶרֶף טֶרֶף וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנְּהָ" (בראשית מ"ד, כח)

בדבריו אלה של יהודה בתארו את צעריו של יעקב על יוסף ישנה סתירה מסוימת: מצד אחד, אומר יעקב שיוסף נטרף על ידי חיה רעה; ומאידך, הוא מבקש להאמין שיוסף עודנו חי, כפי שמשמע מהניסוח בסיפא: "וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנְּהָ". גם בדיונים בין יעקב והאחים - נאמר לפעמים שיוסף "מָוֶת",¹ ולעתים באופן סתמי יותר "יוֹסֵף אֵינְנוּ".² נראה שסתירה זו מבטאת את המתרחש בלבו של יעקב. הוא חושב שיוסף מת, אך מקווה שהוא טועה.

על פי הבנה זו, ניתן להבין את דברי יעקב בראותו את בני יוסף:

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף רְאֵה כִּי אֵין לִי פְלִלְתִּי וְהִנֵּה הִרְאָה אֱלֹהִים אֶת זֶרְעִי" (בראשית מ"ח, יא)

ומפרש רש"י:

"לא פללתי - לא מלאני לבי להשוב מהשבה שאראה פניך עוד; 'פללתי' לשון מהשבה."

"לא פללתי" פירושו, אם כן, לא הצלחתי לברר וללבן את המחשבות שלי, כי היה בלבול בלבי. גם השופטים נקראים "פְּלִלִים" (שמות כ"א, כב), כי הם אמורים לברר את הטענות של בעלי הדין ולבוא לידי מסקנה ברורה בפסיקת הדין שלהם.³

על פי ניתוח לשוני ופרשני זה, נוכל להגיע להבנה על שורש ומהות התפילה, שכן גם המילה "תפילה" נגזרת מהשורש פל"ל.

תפקיד התפילה הוא בירור המחשבות. המתפלל מברר את מחשבותיו, מסתכל על עצמו, ו"דן" כביכול את עצמו. פעולת התפילה מתוארת בבניין התפעל, כיוון שפעולה זו עושה האדם על עצמו.

1. ראו בראשית מ"ב, לח; מ"ד, כ.
2. ראו בראשית מ"ב, לו; ראו גם פסוקים יג לב; מ"ד, כו.
3. כך פירשו אבן עזרא, אשר מפנה לדברים ל"ב, לא, והרד"ק, אשר מוכיח משמות כ"א, כב. ראו גם שמואל א ב', כה; ישעיהו ט"ז, ג; כ"ח, ז; יחזקאל ט"ז, לב; תהילים ק"ו, ל; איוב ל"א, יא כח.

בסידור הנפלא אוצר התפילות יש מבוא על מהות התפילה. נצטט כאן כמה קטעים מפירושו:

"התפילה היא בירור המהשבות הממלאות לבו של אדם, הבדלת הטובות מבין הרעות, הקדשתן וייחודן לא-להים, והיא עבודה גדולה למי שאינו רגיל בה, וחסידיים ראשונים היו שוהין עליה שעה שלמה בטרם החילם להתפלל (ברכות ל ע"ב), ולפיכך קראה הכתוב עבודה שבלב... כי המתפלל מברר ומבדיל מהשבותיו הצרופות ומוציאן לפני בוראו... ומה שבא פעל התפילה תמיד בבניין התפעל המורה על עשות הפעולה בעצמו, לפי שהתפילה לא תגרום שינוי ותמורה ברצון השם יתברך לשנותו לטוב בעד המתפלל... אלא שהיא פועלת שינוי ותמורה בנפשו של המתפלל במוסרו לבו ומהשבתו ליוצרו."

גם הרב שמשון רפאל הירש פירש בדרך זו את המילה "פְּלִלְתִּי" ואת מהותה של התפילה. הסבר זה משלב למעשה את מצוות התפילה עם תפיסה פסיכולוגית מודרנית, בה האדם עומד במרכז; מצוות ה' להתפלל, היא פניית הבורא לאדם להתבונן בעצמו, והקב"ה מתעניין כביכול בהתפתחות האדם.⁴

לפי הבנה זו של התפילה כדיבור אל הלב ועם הלב, נוכל להבין כמה פסוקים:

א. לאחר שחנה התפללה אל ה', אומר הכתוב: "וְהָיָה הִיא מִדְּבַרְתָּ עַל לִבָּהּ כַּקְּשׁוֹתֶיהָ גְעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע... (שמואל א א'; יג). פעולת התפילה נתפסת, אם כן, בעיני רואיה כדיבור אל הלב. ניתן לראות את תפילתה של חנה משתי זוויות: תפילה אל ה' או דיבור על לבה!

ב. עבד אברהם מתפלל אל ה' לפני פגישתו עם רבקה, אך כשהוא מתאר את הסיפור בפני בתואל ולבן, אשר לא מבינים את המשמעות הדתית של תפילה, הוא מוסיף שתי מילים: "אֲנִי טָרָם אֶכְלָה לְדַבֵּר אֶל לִבִּי וְהִגַּה רַבָּקָה יֵצֵאת... (בראשית כ"ד, מה), במקום התיאור של המקרא: "וַיְהִי הוּא טָרָם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִגַּה רַבָּקָה יֵצֵאת... (בראשית כ"ד, טו).

שתי הדוגמאות מלמדות שתפילה יכולה להתפרש כדיבור אל הלב, דהיינו על פי מה שאמרנו למעלה על המילה "פְּלִלְתִּי", כבירור המחשבות.

על פי הנ"ל, מובנת דרשת חז"ל הידועה על הפסוק "...לֹא־הִבֵּה אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְלָעֲבָדוּ בְּכָל לְבַבְכֶם..." (דברים י"א, יג):

"איזו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר זו תפילה." (תענית ב ע"א)

4. ראו בפירושו על התורה למקומות הנ"ל ובאגרות צפון.

אם מבינים את התפילה כבירור המחשבות, דרשה זו מובנת היטב: עיקרה של תפילה היא ליבון המחשבות בלב האדם, וכשם שיש עבודת ה' של הקרבנות במקדש - יש גם עבודה שבלב שהיא התפילה. המתפלל מתמודד עם תוכן התפילה, מגבש את מחשבותיו ואת דעותיו על פי העולם הרעיוני הנפלא של תפילות ישראל. בעקבות כך חז"ל שיבחו את "עיון התפילה" (שבת קיח ע"ב; קכז ע"א), כי על ידי כך התפילה הקבועה והשגרתית נהפכת לחוויה בעלת משמעות עמוקה.

לימוד ועיון בתפילה על פי המקורות - התמודדות אישית עם סידור התפילה שלנו - יכול לעזור לנו לברר את המחשבות שלנו באופן מתמיד לפני בורא כל הנשמות. ביסודה התפילה הייתה תופעה ספונטנית בחיי היומיום, המבטאת את הרהורי לבו של האדם; רק בהמשך חז"ל קבעו נוסח תפילה קבוע, אך עדיין יש לשאוף שהתפילה תישאר אותה חוויה אישית של כל אדם, כדי להגשים בחיינו באופן משמעותי את מהות התפילה.